

Самур

№ 2 (237) 2011-йисан 19-февраль

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ТУРИЗМДИН ЙИС

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева 2011-йис туризмдин йис хъиз малумардай серенжемдиз къул чIугуна. И серенжемди уьлкведин къадим гуьмбетар, халкъдин тарих ва меденият мадни хъсандиз теблигъ авуниз кувмек гуда. Министррин Кабинетди са вацран къене «Туризмдин йис» тIвар алаз тедебиррин план гъазурна Президентдив вугана кIанзава.

ЧЕХИ МЯРЕКАТ

Алай йисан июлдиз Бакуда вири дуьньядин азербайжанвийрин III съезд къиле фида. И мярекатдиз дуьньядин чара-чара уьлквейра яшамии эсезвай азербайжанвийрин диаспорайрин веклириз, гъакIни къецепатан гъукуматрин тIвар-ван авай сиясатчийриз, алимриз теклифда. Мярекатдал II съезддилай къулухъ къиле тухванвай крарин гъакъиндай малумат гуда ва цIийи везифайрикай веревирдер ийида.

КАРДИК КУТУНА

Са шумуд югъ инлай вилик «Меденият» тIвар ганвай цIийи телеканал кардик кутуна. И каналди гъар юкъуз сятдин 12-далай ийфен сятдин 2-далди ара датIана кIвалахда. Каналдихъ авсиятда къиле тухвай конкурсда Az TV гъалиб хъана. ЦIийи телеканал патал гъар жувьредин къулай шартIар яратмишинава.

ЦИЙИ КЫЛЕЛАЙ КХЫДА

Милли Межлисдин депутат, Азербайжандин Милли Илимрин Академиядин Тарихдин Институтдин директор Якъуб Магъмудова малумат гайивал, институтди Азербайжандин тарихдин 3 жылд чандиз гъазурзава. Ада лугъузвайвал, Азербайжандин тарих цIийи къилелай кхызва.

МАД СА ФАКУЛЬТЕТ

Бакудин Гъукуматдин Университетди мад са факультет кардик кутада. Экология – БГГУ-дин 17-факультет я. Ам кардик кутан патал гегъенидиз гъазурвилер акунва. ЦIийи факультетди экологиядин рекъай кадряр гъазурдай мумкинвал гуда. Республикадин маса вузра къилди ихътин факультет авач.

БАГЪАВИЛЕР АЛУКЪЗАВА

Эхиримжи вахтара дуьньядин вири уьлквейра недай-хъвадай затIар багъа эсезва. Тек са техил ваь, салан магъсулар, майваяр, агъаран, як ва маса затIарни багъа хъанва. Къитвилдин вилик пад къун патал хуьруьн майишатдин чара-чара хилер, иллаки хсуси майишат вилик тухунин кардиз къетIендиз фикир гана кIанзава.

АСТЕРОИД АВАТДА

Урусатдин алимри малумат гайивал, 2036-йисан 13-апрелдиз дуьньяда миллионралди инсанар телеф хъун мумкин я. И кардиз сятда 37 агъзур километр йигинвилелди гъерекатзавай астероид себеб жеда. «Aporhis» лугъудай и астероиддин яргъивал 274 метр я. Космосда амаз ракетдив ягъана пад тавуртIа, ада чилел чIехи бедбахтвал гъида.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я!

ЛЕЗГИ ИНТЕРНЕТ РАДИО

Хайи чIалал рикI алай лезги жегъилрин мад са карди вири шадарна. Алай йисан 1 - февралдиз виртуалдин эфирдиз лезги чIалалди гунуг акъатна. Ам арадиз гъайиди Казандин Гъукуматдин Университетдин студент Руслан Гъидаятов ва адан

дуст Мурад я. И гунуг сифте яз 1 - февралдиз www.lezgi-fm.narod.ru сайтинай эфирдиз акъудай жегъилар лезгийрин рейсавили гъейранарна. Гунуг эфирдиз акъатуникай хабар къур 1500 кас сайтиниз гъахънай, 700 касди адахъ яб акалнай.

14 - февралдади интернет радиодай анжах лезги манияр гана. Гуьгъуьнлай ина лезги чIалалди дуьньядин хабарризни чка чара авуна. Гунуг медениятдинни чирвилерин гунугдиз элкъуьрун фикирда къунвай лезги къегъалриз гъар пуд сятдилай садра дуьньядин хабарар лезги чIалалди яб акалдайбурув агакъариз кIанзава.

ПАГЪ ЯДА!..

Алай йисан 10 – февралдиз газетрин чинриз Студентар Къабулунай Гъукуматдин Комиссиядин ихътин са малумат акъатна: уьлкведин кеферпатан районрин юкъван мектебра чирвилерин ери агъуз аватнава, гъавилай шаз Шабрандин, Сиязандин, Къобустандин, Къубадин, КцIарин ва Хачмазин са къадар мектебрай са аялдивайни республикадин университетрик экечIиз хъанвач. Къубадин 27, КцIарин 15 мектебдин агъуз гъалар къилди къейд авунва.

Вучиз икI хъанватIа? Са береда кеферпатан районрин юкъван мектебри вири республикадиз чешне къалурзавайди тир. Ингъе и йикъара са бязи экспертри гуьгъуьна амуькунин себеб къалурнава: миграция. Гуя и районрин мектебар акъалтIарай жегъилар кIелун давамарун паталди Дагъустандиз ва Урусатдин чара-чара вилаятриз физва къван. Гъар йисуз кеферпатан районрай вишералди жегъилар къецепатан уьлквейриз физвайди авай гаф я жал?

ЭХЪ!..

И йикъара «Финанс» журналди Урусатдин олигархрикай гайи малуматрив гекъигайтIа, лезги олигарх Сулейман Керимова и уьлкведин виридалайни девлетлу ксарин арада ирид лагъай чка къазва. Эхиримжи йисара са шумуд машгъур олигарх гуьгъуьна тунвай адахъ 14,5 миллиард доллар къван девлет авайди къалурнава. Садбуру виликай къезмай къве йисан къене лезги миллиардер пуд лагъай чкадал хкаж жеда лугъузва. Эх!..

Шаз Сулейман Керимов Михаил Фридман ва Олег Дерипаска хътин олигархрилай алатна. Журналди кхъизвайвал, лезги олигарх вичин девлет 17 миллиард доллардив агакъзавай, исятда пуд лагъай чкадал алай Абрамовичав агакъиз тIимил ама.

OXUCULARIN GÖZLƏDİYİ KİTAP

Elə kitablar var ki, onların yazılmasından ötrü illərlə vaxt tələb olunur. Oxucular belə nəşrlərihəs-rətlə gözləyir. Bu cür kitablar onlara ən yaxşı töhfədir. Tanınmış yazıçı-jurnalist Sədaqət Kerimovanın uzun illər yaradı-cılıq axtarışları apararaq qələmə aldığı "Qusar, qusarlılar" ensiklopedik toplu-sunu da oxuculara böyük töhfə adlandır-maq olar. Azərbaycanın dilbər guşələ-rindən sayılan Qusar rayonunun tarixin-dən, təbiətindən, görkəmli adamların-dan, elsevər insanların, ləzgilərin azərbaycanlılarla və respublikamızda yaşayan digər xalqlarla dostluq əlaqə-lərindən, adət-ənənələrindən, mədə-niyyətindən bəhs edən kitab on dörd fəsildən ibarətdir. "Qusarın tarixindən", "Təbiət", "Kəndlər", "Maarif", "Alimlər", "Şairlər", "Qəhrəmanlar", "İncəsənət", "Etnoqrafiya", "Qusar bu gün" və s. adlarla verilmiş fəsillərdə toplunun məzmunu dolğun əlatə olunur.

Kitab bir çox məziyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Onlardan biri toplunun iki dildə olmasıdır. Həm Azərbaycan, həm

"ҚҶАР, ҚҶАРВИЯР - QUSAR, QUSARLILAR"

dən ləzgi dilində qələmə alınması kitaba geniş oxucu auditoriyası qazandırmayla yanaşı, müxtəlif dilli oxuculara qarşılıqlı surətdə bu dilləri öyrənmək imkanı da verir. Buna fəsillərə əlavə olunmuş lüğətlər də yaxşı kömək edir. Toplu onu əlinə alan hər bir adama dili necə qorumaq lazım olduğunu öyrədir.

Yaxşı məziyyətlərdən biri də kitabın ensiklopedik xarakter daşmasıdır. Onu sözlün əsl mənasında Qusar rayonunun ensiklopediyası adlandırmaq olar. Toplu oxucuya bu qədim və gözəl məkanla bağlı zəngin məlumat verir, onda Qusar və qusarlılar laqında geniş təsəvvür yaradır.

Diqqəti çəkən daha bir məziyyət. Ayrı-ayrı fəsillərin köməyi ilə müəllif bir rayonun təmsalında ləm də ləzgi xalqının obrazını canlandırır. Düzlük sevmə, haqqı, ədaləti, dostluğu uca tutan, prinsipiallığı və mərdliyi ilə seçilən ləzgilərin qədim adətlərindən, mədəniyyətin-

dən ətraflı söhbət açır. Bu baxımdan "Etnoqrafiya" fəslində ləzgilərin xalq adətləri, rəqsləri, mətbəxi, bayramları ilə bağlı dərc olunmuş məqalələr xüsusilə yadda qalır.

Qusarın keçmişindən və bu gündən söhbət açan kitab oxucuya həm rayonun Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələri, həm də dünya ilə əlaqələrini öyrənmək imkanı verir. "Tarixin anları", "Uzaqlardan soruşlar", "Ləzgi dili və əcnəbi alimlər" kimi məqalə və oçerklərdə indiyinə kimi oxuculara məlum olmayan bir çox faktlar və hadisələr qələmə alınıb.

Oxuculara müraciətində müəllif yazır: "Bu kitabı ərəşəyə getirmək təkçə çoxlu vaxt tələb etmədi. O, həm də mənədən tədqiqatçı olmağı tələb edirdi. Doğma təbiətin gözəlliklərini olduğu kimi dərk etməkdən ötrü fotoqraf olmaq lazım gəldi. Qəhrəmanlarımı yaxından tanımaqdan ötrü Qusarı kəndbəkənd,

evbəev gəzdim. Yüzlərlə insanla görüşüb söhbət etdim..."

Məhz belə gərgin zəhmət istedadlı qələm salibinə yeni yaradıcılıq uğuru qazandırılıb. Mübaliğəsiz demək olar ki, indiyə kimi respublikamızda ayrıca bir rayon haqqında belə sanballı kitab nəşr olunmayıb. Kitaba Azərbaycanın və Dağıstanın tanınmış alimlərindən coğrafiya elmləri doktoru, Azərbaycanın EA-nın həqiqi üzvü Budaq Budaqovun, filologiya elmləri doktoru, Rusiya təbii EA-nın həqiqi üzvü Əhmədula Gülməhəmmədovun, pedaqoji elmlər doktoru, professor, Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Akif Abbasovun, texnika elmləri doktoru, professor Kamal Abdullayevin, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Kamil Aydazadənin rəy verməsi də bunu sübut edir.

"Ziya" nəşriyyatında nəfis tərtibatla işıq üzü görmüş toplunun oxucuların rəğbətini qazanacağına ümid bəsləyirik.

M. MƏLİKMƏMMƏDOV

Дуьньяда крар

ТАХЬАЙ ХЬТИН СТАДИОН

Бакуда дуьньядин виридалайни багьа стадионрикай сад эцигда. Ам 1 миллиард доллар пулунин такьатралди арадиш гьиди. Эцигунар патал герек тир кьван чилерни чара авунва. Цийи стадионди ина неинки республикадин, гьакI Европадин ва дуьньядин чемпионатарни кьиле тухудай мумкинвал гуда.

ИЖАРАДИЗ ГУЗ КІАНЗАВА

Кьиргьизистандин чIехи кьуллугьдал алай чиновникрикай сада улькве ижарадиз гун патал проект туькьурнава. Ада лугьузвайвал, республикадиз «Кьиргьизистандин Садхьанвай Штатар» тIвар гун герек я. И касди Кьиргьизистандин чара-чара вилайтар 50-100 йисан муддатда ижарадиз гун ва гьар вилайт патал гьар йисуз 2-10 миллиард доллар гьакьни кьачун теклифзава.

ТАЙ АВАЧИР АЙНАЯР

Финляндиядин алими цийи айнаяр акьуднава. И айнайри ам вилерал гьалднавай касдиз маса инсанрикай герек тир малуматар гузва. Айнайрал алкIурнавай куьлуь аппаратди хаталу инсанар алай чка гьасятда кьалурзава. Аппаратди санлай 35 операция кьилиз акьудзава.

АКАДЕМИКДИ КІВАЛАХЗАВА...

ТIвар-ван авай алим, лезги чIалан илимдик зурба пай кутунвай, ам вилик тухванвай, сифте яз илимдин чара-чара хилерай чи чIал гегьеншдиз ахтармишнавай филологиядин илимрин доктор, профессор, РФ-дин ва ДР-дин илимрин лайихлу дея-

тель, Россиядин Тебии Илимрин Академиядин академик Агьмедуллагь Гуьлмегьамедов халкьдик дамах кутазвай арифдаррикай я. Алай вахтунда ада Россиядин Илимрин Академиядин Дагьустандин Илимдин Меркездин ЧIалан, Литературадин ва Искусствой-

рин Институтдин лексикологиядин ва лексикографиядин отделдиз регьбервал гузва. Агьадихь ганвай шикилар «Самурдин» журналистри 2010-йисуз Магьачкьалада алимдихь галаз гуьруьшмиш хьайи вахтунда адан кабинетда ягьанвай бур я.

АРИФДАРРИ ЛАГЬАНАЙ...

РикIяй лагьай гафуни маса рикIеризни эсерда.

* * *

НИЗАМИ.

Ктабар девирдин лепейрал алай фагьумдин гимияр я.

Ф.БЭЖОН.

* * *

В.МАЯКОВСКИЙ.

* * *

Гаф инсандин кьуватдин сердер я.

КIевера гьатайла жуваз вафалу яз амукьун чIехи гьунар я.

ДЕМОКРИТ.

* * *

П.БУАСТ.

* * *

Чирвал хазина я, зегьмет адан куьлег.

Зегьмет хушбахтвилини буба я.

В.ФРАНКЛИН.

* * *

Хосе МАРТИ.

* * *

Чирвал акьулдин вилер я.

Гафар виниз, крар агьуз жез тахьуй.

Етим ЭМИН.

* * *

Дуьньяда халисан тек са хазина ава – хьсан рикI.

К.ПАУСТОВСКИЙ.

(Əvvəlki qəzetimizin 29 oktyabr, 27 noyabr, 29 dekabr 2010-cu il, 28 yanvar 2011-ci il tarixli saylarında)

BUTXÜR ƏMƏLİYYATI

General A.V.Rumyantsev Butxür əməliyyatına geniş hazırlıq görmüşdü. Çünki 1729-cu ilin dekabrında Çolaq Surxayın oğlu Murtuzəlini və dayısı Qarat bəyin dəstələrini geri oturdan rus qoşunları Küre vilayətində ləzgilərin güclü müqavimətinə rast gəlmiş, Butxür ətrafında döyüşlərdə isə yüzlərlə əsgər itirərək, vuruşmanı saxlamalı olmuşdu. **(Bax: АВПР, ф. 89, д. 11, л. 21-21об.)**. Burada ruslar yerli əhalinin kortəbii müqaviməti ilə deyil, hərbi baxımdan yaxşı düşünülmüş müdafiə taktikası ilə üzleşmişdilər. Ona görə də generalın əmri ilə rus döyüş hissələri geri - Dərbəndə çağırıldı. Butxür ətrafında baş verənləri ətraflı təhlil edən və Petroqrada razılığını alan general Rumyantsev yeni əməliyyata təpədən-dırnağa qədər silahlanmış beş min əsgəri cəlb etdi.

Hərbi əməliyyata başlamaq üçün bəhanə lazım idi. 1729-cu ilin dekabrın sonunda Murtuzəli və Qaratbəy ikinci dəfə Küre əhalisini Portanın adından ruslara qarşı cihada çağırırdı. Lakin bu çağırış lazımı səmərə vermədi. Əksinə, Rusiyaya meyilli bəzi starşinalar buna etiraz etdilər. Quba starşinası Qaflan Çolaq Surxayın adamlarının müraciətinin bir nüsxəsini general A.V. Rumyantsevə göndərdi **(Bax: АВПР, ф. 89, 1730, д. 5, л. 54)**. O da öz növbəsində həmin müraciəti Osmanlı imperiyasının rəsmilərinə çatdırıb, Surxayın adamlarının Küredən geri çağırılması məsələsini qaldırdı. Lakin Porta buna lazımı əhəmiyyət vermədi. Vəziyyəti belə görə general Qarat bəydən qısa müddətdə öz dəstələri ilə Kürenin kəndlərindən çıxıb gətirməsinə tələb etdi. Qarat bəy buna məhəl qoymadı və yerli əhali arasında nüfuzunu qaldırmaq məqsədilə hamının qarşısında bildirdi ki, "mənim haqqımda general deyib ki, onun əlindən Dərbənddə də özümə yer tapa bilmirəm." **(Bax: Yenə orada)**.

Qarat bəyin rədd cavabını və əhali qarşısında dediklərini əsas tutan general 1730-cu ilin yanvarında Surxayın Küredəki silahlı dəstələrinə qarşı hücum keçdi. Qarat bəyi qaçmağa məcbur edən general Çolaq Surxayın vilayətinə soxularaq buradan 60 min qoyun apardı. **(Bax: Yenə orada, səh. 54-55)**. Bu, Peterburqla Porta arasında uzunmüddətli mübahisələrə səbəb oldu. Varyoxdan çıxarılmış Surxay xan rus qoşunlarının törətdikləri talan ilə əlaqədar İstanbula şikayət etdi. Portanın general Rumyantsevini geri çağırılması demarşına cavab olaraq çar hökuməti Surxayın dəyişdirilməsi tələbini irəli sürdü. Qarşılıqlı tələblər nəticəsiz qalsa da, vəzir İbrahim paşa "Rusiyanın işlərinə qarışmaması üçün" Surxaya ciddi xəbərdarlıq etdi. **(Bax: ЦГВИА, ф. ВУА, д. 1540, л. 108)**.

Qarat bəyi Küre vilayətindən qovan general Rumyantsev Murtuzəlinin dəstələrinin güya Butxürdə cəmləşdiyini bəhanə edərək qoşunun başını oraya çevirdi. Halbuki, arxiv materiallarından görüldüyü kimi, Qurbanın Çolaq Surxayın adamları ilə heç bir əlaqəsi yox idi. Onun silahlı dəstələri də satqın xanın adamlarına kömək etmək üçün deyil, ləzgi kəndlərini yadellilərin basqınlarından qorumaq üçün yaradılmışdı.

Bir neçə ay əvvəl ləzgilərin Cəbə, İspik, Salyan, Şandaq kimi iri yaşayış məntəqələrini və bir sıra başqa kəndlərini başdan-başa od vurub yandıran qəddar general bu dəfə də əhalini ağır cəzalandırmaq qərarına gəldi. Lakin rastına çıxan bir neçə kəndin boş oldu-

ğunu görüb təəccübləndi. Qışın bu çağında hamı bir nəfər kimi yoxa çıxmışdı. General əhalinin Qurbanın köməyinə getdiyini güman etdi. Əslində isə bir neçə gün əvvəl rus qoşununun Küre vilayətinin dərinliklərinə doğru irəlilədiyi xəbərini eşidən ləzgilər qocaları, qadınları və uşaqları əsas yoldan xeyli aralıda yerləşən qazmalara köçürmüşdülər. Əli silah tutan bütün kişilər isə dərə boyunca müdafiə xətti yaradaraq, düşmənin üstünə daş yağdırmağı qərara almışdılar. Butxürdək bir neçə yerdə belə pusqular qurulmuşdu. Məqsəd rus qoşununun döyüş meydanına çatana qədər pəren-pəren etmək, zəiflətmək idi. Qurban həqiqətən də istəyinə nail oldu. Dərə boyunca qəfil hücumlara məruz qalan ruslar daş selindən və güllə yağışından canlarını qurtarmaq üçün iki mindən çox əsgəri qurban verdilər.

General əvvəlcə geri çəkilmək istədi, amma gec olduğunu görüb hücum əmrini verdi. Qarşıda səngər qurub düşmənin yolunu gözləyən Qurbanın döyüşçüləri rusların ilk həmləsini asanlıqla dəf etdilər. Rumyantsev topları işə salanda onun qoşunu sağ və sol cinahlardan hücumlara məruz qaldı. Qəzəblənən general topları köməyi ilə qarşıdakı müdafiə xəttini yarmaq üçün yeni əmr verdi. Lakin onun əsgərləri bu dəfə də səngərlərə çata bilmədi. Ləzgilərin yaxşı müdafiə olduğunu görəndə general bu döyüşü uduzacağını hiss etdi və vaxtında geri çəkilmək istə-

Cəbə və Doqquzpara əhalisinə müharibə elan etmişdi. Burada vuruşmaların başlanması ləzgilərin qüvvəsini xeyli tükəndirirdi və yadellilərin hücumlarına şərait yaradırdı. **(Bax: Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археграфии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 385)**.

Ləzgi hakimləri arasındakı çəkişmələr vaxtı gözənilməz təbii fəlakət baş verdi. Axtı mahalının Xürük kəndində baş qaldıran taun başqa kəndlərə də yayılmağa başladı. Buna baxmayaraq, yerli hakimlər arasında döyüşlər səngimədi. Qurbanın iki dəfə Axtıya öz adamlarını göndərərək tərəflər arasında sülh yaratmaq istəyi də nəticəsiz qaldı. Axtının və Doqquzparanın köməyindən əli üzülən Qurban başqa mahallarda müttəfiq axtarmağa başladı. Bəzi mahalların əhalisi ruslara meyilli olduğu üçün onlara qarşı döyüşmək istəmədi. Ona görə də Qurban çətin vəziyyətə düşmüşdü. O, yaxşı bildirdi ki, general Rumyantsev qisas almaq üçün mütləq yenidən hücumu keçəcək və bu dəfə Butxürün, həmçinin qonşu kəndlərin daşını daş üstə qoymayacaq. Bunu bildiyi üçün də mütləq müttəfiq tapmalı, silahlı dəstələrin sayını artırmalı, müdafiəni gücləndirməli idi.

Belə çətin vaxtda əvvəllər ruslara qarşı döyüşmüş igid Qumux hakimi Kaça bəy Qurbana kömək edəcəyinə söz verdi. O, butxürlülərin nümayəndələrini qəbul edib bildirdi ki, ruslara qarşı

sahil boyunca hərəkət edirdi. Butxür istiqamətində mövqelər də gecə tutuldu. Bundan sonra general qoşunun güya Nizovaya doğru yeridiyini bildirərək, Qumux hakiminin diqqətini yayındırmağa çalışdı. Buna baxmayaraq, Kaça bəy rus qoşununun sahil boyunca cənuba hərəkət etməsi xəbərini alan kimi, Qumuxun müdafiəsinə hazırlaşdı. Üç gün ərzində 5 minlik qoşun toplayıb, Qurbana xəbər göndərdi. Amma onun adamı rusların əlinə keçdi. Ruslar ona işgəncə verərək, Qumuxla bağlı bəzi məlumatları əldə etdilər.

Rumyantsev qoşunu öz yürüşü ilə bir sıra kəndlərin əhalisini qorxuya salaraq neytrallaşdırdı. Əsasən kiçik kəndlərdə yaşayan və lazımı silaha malik olmayan bu əhali Rumyantsevə müqavimət göstərə bilmədi. Qumuxa çatana kimi üç böyük kəndin əhalisi silahlı müqavimət göstərsə də, ruslar bu dəstələri bir o qədər çətinliklə çəkəndən darmadağın etdilər.

Qoşun Qumux ətrafına çatanda Kaça bəyi həyrət götürdü. O, rusların bu qədər böyük qüvvə ilə gələcəyini gözləməzdi. Həmin dövrdə yaşamış yerli salnaməçilərin tərtib etdikləri xronoqraflarda göstəriləyi kimi, "rus qoşunları qarışqa kimi dağları, dərələri tutmuşdu". Buna baxmayaraq, yerli əhali general Rumyantsevini təslim olmaq təklifini qəbul etmədi və düşməni dağlılara xas soyuqqanlıqla qarşılayaraq, döyüşə atıldı. Kaça bəyin qoşununun böyük igidliklə döyüşməsi generalı heyrətə saldı. O, dağlıların qorxuya düşəcəyini, tezliklə təslim olacağını gözləyirdi. Lakin gümanında yanılmışdı. Kaça bəyin hər döyüşçüsü qaya kimi sinəsini düşməne sipər etmişdi. Ona görə də iki günlük döyüş Rumyantsevini gözlədiyi nəticəni vermədi. Odur ki, üçüncü gün bütün topları işə salıb Qumuxu mərmə yağışına tutdu. Bunun ardınca seçmə rotalar döyüşə atıldı. Bir neçə saatlıq döyüşdən sonra Kaça bəyin qoşunu pəren-pəren düşdü.

Ağır yaralanan Kaça bəy düşmənin əlinə keçdi. Xronoqrafda göstəriləyi kimi, o, işgəncə ilə öldürüldü. Azadlıq uğrunda şəhid olan Kaça bəyin adı dilərə düşdü, onun haqqında mahnılar qoşuldu. Cənubi Dağıstandan tapılmış bir xronoqrafda bu barədə məlumat verilib. **(Bax: Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археграфии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008 с. 387)**.

Döyüşlərdə iki mindən çox əsgərini itirən və bunun qisasını çıxaraq Qumuxa od vurub yandıran general Rumyantsev bütün qüvvələri cəmləyib Butxürü alt-üst etməyə tələsdə. Amma Qumuxdan geri qayıdanda bəzi ləzgi kəndləri əhalisinin hücumlarına məruz qalıb ləngiməli oldu. Digər tərəfdən, onun Butxür istiqamətində yerləşdiriyi qoşun hissələri bir neçə dəfə edilmiş qəfil hücumlar nəticəsində xeyli itki vermişdi. Həm general Rumyantsev, həm də igid Qurban yaxşı bildirdi ki, bu dəfəki döyüşlər ölüm-dirim döyüşləri olacaq. General işğalçı və qisasçı kimi amansızlıq edəcək, Qurban isə xalqın, vətənin azadlığı uğrunda son damla qanına qədər döyüşəcəkdə.

Müəffər MƏLİKMƏMMƏDOV.
(Ardı var)

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

BÖYÜK DÖYÜŞÇÜ

di. Rusların bir qədər səngidiyini görəndə Qurban düşmənin geri çəkilmək niyyətini başa düşüb, hücumu gücləndirdi. Bu dəfə ruslara daha çox itki verən ləzgilər düşməni bir neçə kilometr geri oturtdu. General Rumyantsev belə müqavimətə rast gələcəyini ağılına belə getirmirdi. O, ləzgiləri qəfil haqlayacağına ümid etmişdi. Lakin Qurbanın sayıqlığı komandanın ümidini puça çıxarmışdı.

Üç günlük döyüşlər zamanı böyük itkiyə məruz qalan ruslar döyüşə-döyüşə geri çəkildilər. General Rumyantsev bu uğursuzluqla heç cür barışa bilmirdi. O, igid butxürlülərdən və digər ləzgilərdən qisas almaq üçün əlverişli məqam axtarırdı.

YENİ MƏQAM, YENİ DÖYÜŞLƏR

General Rumyantsev yaxşı bildirdi ki, Cənubi Dağıstandakı uğursuzluğu onu Peterburqun gözündən sala bilər. Ona görə də əlavə kömək alaraq, ildırım sürətli hücum hazırlamağı qərara aldı. Bu hücumla o, həm Surxayın dəstələrinin qalıqlarını Küredən tamamilə çıxarmaq, həm də ruslara müqavimət göstərən digər qüvvələri darmadağın etmək niyyətində idi. Bu hücum Cənubi Dağıstanın əksər hissəsini rusların nəzarəti altına keçirməli idi. **(Bax: АВПР, ф. 89, 1730, д. 11, л. 21-21 об.)**.

Vaxt və şərait generalın xeyrinə işləyirdi. Cənubi Dağıstanda vəziyyət gərginləşmişdi. Bir yandan bəzi ləzgi hakimləri arasında çəkişmələr başlanmış, digər tərəfdən əhali arasında taun yayılırdı. Axtı hakimləri hələ 1715-ci ildə baş qaldırmış mübahisələri və döyüşləri davam etdirərək Miskincə,

cihada hazırdır. Onun 4 minlik silahlı dəstəsi istənilən vaxt Butxürün köməyinə çata bilər. Bunu eşidən ruslara meyilli starşinalardan biri öz adamını Dərbəndə göndərərək, general Rumyantsevini vəziyyətdən xəbərdar etdi. Təzə xəbər generalı öz planını bir qədər dəyişməyə məcbur etdi və o, ilk növbədə Qumux hakimindən qisas almağa üstünlük verdi.

Qumux üzərinə hücumla bağlı general Rumyantsev yaxşı təlim görmüş 10 minlik qoşunu səfərbər etdi. Qoşunun avanqardını dağ şəraitində döyüşlərdə təcrübə toplamış rotalar təşkil edirdi. Bundan əlavə, qoşun çətin relyef şəraitində istifadə olunan daha yüngül döyüş topları ilə təmin olunmuşdu.

Hərbi əməliyyata başlamaq üçün bəhanə axtarmaq lazım gəlmədi. Çolaq Surxayın Küre vilayətinin bəzi kəndlərindən öz qoşununa adam uyğması və Portanın tapşırığı ilə rusları Xəzəryanı vilayətlərdən sıxışdırmağa hazırlaşması general Rumyantsevini qıcıqlandırdı və o, Peterburqun razılığı ilə Cənubi Dağıstanda növbəti hərbi əməliyyata başladı.

General Rumyantsev həm Qurbanın, həm də Surxayın dəstələrini neytrallaşdırmaq, Qumuxa köməyə gətməkdən məhrum etmək üçün Dərbənd qarnizonu ilə yanaşı Nizovadakı hərbi hissələri də səfərbər etdi. Üst-üstə Qurbanın yolunu kəsmək üçün 7 mindən çox əsgər ayağa qaldırılmışdı. Bu qüvvə general Qumuxu darmadağın edəndə kimi butxürlülərin qarşısını kəsməli, orada qələbə qazanıldıqdan sonra əsas qoşunla birləşib Qurbanın üzərinə yeriməli idi.

Əməliyyatın gizilin saxlanması üçün Rumyantsev qoşunu ancaq gecələr,

КВЕЗ ЧИДАНИ?

- Дуьньяда виридалайни чехи алфавит камбоджавийринди я. Ана 72 гьарф ава.
- Кхмеррин алфавитни 72 гьарфуникай ибарат я.
- Гвинеяда дуьшуьш жезвай таки члала вири санлай 340 гаф ава.
- Эскимосрин члала «жив» гафуниз 20 синоним ава.
- Цийи Гвинеядин агъалияр 700 члалади рахазва (им дуьньядин члаларин 15% лагъай члал я). И члаларихъ чара-чара хуьрера дуьшуьш жезвай гзаф нугъатар ава.
- Дуьньядин виридалайни гзаф инсанар рахазвай члал Китай члалан мандарин наречие я. И члалал 885 миллион кас рахазва. Кьвед лагъай чкадал испан члал ала (332 млн). Ингилис члала пуд лагъай (322 млн), бенгал члала кьуд лагъай чкаяр (189 млн) кьазва. Урус члал ирид лагъай чкадал (170 млн) ала.
- Африкада 1000 члал ава.
- ЮАР-да са береда гьукуматдин члалар 2 тир. Гила ана абурун кьада 12 хьанва.
- Дуьньядин гзаф члалара диде (мума) гаф «м» гьарфуналди кхьизва.
- 40 жилдинин китай члалан гафарганда 49.905 иероглиф гьатнава.
- Кхьинрин сад лагъай чешне Сириядин Угарите шегьердай жагъанва. 32 гьарфуникай ибарат тир и кхьинар чи эрадал кьведалди 1450-йисаз талукъ тир кьенчлебдал атланвайбур я.
- Эсперанто члал 1887-йисаз варшавави духтур Л. Заменгофа арадал гьайиди я.
- Гаваявийрин алфавитда авайди 12 гьарф я.
- Викингрин алфавитдин твар «Футарк» тир.
- Ингилис члала 600000-далай гзаф гафар ава.
- Китайрин члала авай «р» ва «л» гьарфар сад хьиз клелзава.
- Латинрин алфавитда латинрин W гьарф авач.
- Китайрин кхьинра 40000 ишара ава.
- Виридалайни кьадим гьарф «о» я. Ам сифте яз чи эрадал кьведалди 1300-йисаз финикиявийрин алфавитда гьатна ва кьедалди дегеш хьанвач. Алай вахтунда и гьарф дуьньядин 65 алфавитда ава.
- Дуьньяда виридалайни гзаф гьалтзавай сес «а» яз гьисабзава.
- Виридалайни тлимил дуьшуьш жезвай сес чехрин «ржщ» я. Чехрин аялриз и гьарф виридалайни гуьгъуьниз чир жезва.
- Виридалайни четин члалар аборигенринбур я. Кеферпатан Америкадин чипп твар ганвай гьиндусрин члал глаголдин формайрин гзафвилелди тафаватлу я. Инин хайда твар алай тайифади 70 префиксдикай менфят кьачузва.
- Эскимосри глаголдин алай вахтунин 63 формадикай менфят кьачузва.

На свете нет
малых народов.

Виктор Гюго

О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ МИРА

✓ В Папуа (Новая Гвинея) общаются более чем на семистах папуасских и меланезийских языках и диалектах. Логично, что договориться о том, какой из них станет государственным было сложно. Поэтому, согласно конституции страны, государственный язык здесь отсутствует, а в документации применяется английский и его местный вариант - пиджин-инглиш (по-папуасски «ток-писин»).

✓ Самая древняя из сохранившихся до сих пор буква алфавита - О.

✓ Карамзин придумал слово "промышленность", Салтыков-Щедрин - слово "мягкотелость", а Достоевский - слово "стусеваться".

✓ Названия дней недели у негров племени акан произносятся так: джуда, бенеда, мунуда, яуда, фида, мененеда и квасида.

✓ В китайском письме иероглиф, обозначающий "трудность, неприятность" изображается как две женщины под одной крышей.

✓ Слово "бездарь" в русский язык ввел поэт Игорь Северянин.

✓ В Древнем Египте абрикос называли "солнечным яйцом".

✓ Младший духовный сан - послушник, по-грузински называется ... мцъри.

✓ Есть грамматическое правило, согласно которому исконно русские слова на букву "а" не начинаются(!).

✓ Искусственный международный язык эсперанто был создан в 1887 году варшавским врачом Л. Заменгофом.

✓ Даль предлагал заменить иностранное слово "атмосфера" на русские "колоземица" или "мироколица".

✓ Кличка коня Александра Македонского "Буцефал" в дословном переводе означает "бычьеголовый".

✓ У писателя Эрнеста Винсента Райта есть роман "Гедсби", состоящий из более чем 50 000 слов. Во всем романе нет ни одной буквы Е.

✓ В арабском языке 28 букв, которые на конце слова пишутся иначе, чем в середине, в еврейском - 5 таких букв, в греческом - одна, а в остальных европейских языках таких букв нет.

✓ В Толковом словаре 1940 г. под редакцией Ушакова есть такое определение слова "Фигли-мигли"(!): "...употребляется для обозначения каких-нибудь уловок, шуток или каких-нибудь подходов для достижения чего-нибудь, сопровождающихся любезностями, ужимками, выкрутасами, подмигиванием".

✓ Названия знаков Зодиака по-латински звучат так: Водолей - Аквариус, Рыбы - Писцес, Овен - Ариес, Телец - Таврус, Близнецы - Гемини, Рак - Канцер, Лев - Лео, Дева - Вирго, Весы - Либра, Скорпион - Скорпиус, Стрелец - Сагиттариус, Козерог - Каприкорнус.

ЭТО ИНТЕРЕСНО

• В английском языке сохранилось около 40 слов, относящихся к доиндоевропейскому периоду, в т.ч. apple (древнейшая форма - aral), bad (bad), gold (gol), tin (tin).

• В турецком языке 1 неправильный глагол - olmak ("быть"). В английском таковых 283, а в эсперанто ни одного.

• Наибольшее и наименьшее количество согласных. Наибольшее количество согласных (80) содержится в убыхском языке (абхазо-адыгская группа кавказской семьи), наименьшее (6) - в языке ротокас.

• Наибольшее количество гласных (55) содержится в языке седанг (Центральный Вьетнам), наименьшее (2) - в абхазском.

ВЕЛИКИЕ ПОЛИГЛОТЫ

Величайшими в истории полиглотами считаются итальянец кардинал Меццофанги (1774 - 1849), владевший 26 или 27 языками, датский профессор Раек (1787 - 1832), английский сэр Джон Бауринг (1792 - 1872) и новозеландец д-р Гарольд Уильямс (1876 - 1928), владевшие 28 языками каждый.

В настоящее время самым выдающимся полиглотом является Джордж Генри Шмидт (родился в Страсбурге 28 декабря 1914 г.), возглавлявший в 1965-71 гг. Секцию терминологии при ООН. В библиографическом справочнике ООН издания 1975 г. отмечается, что Шмидт владеет 19 языками и из-за недостатка времени не может толком доучить еще 12 языков.

Пауэлл Александр Джанулус (род. в 1939 г.), работавший в суде канадской провинции Британская Колумбия, использовал 41 языка.

В Великобритании величайшим полиглотом считается Джордж Кэмпбелл (1912 г.), который на иновещании "БиБиСи" работал с 54 языками.

Один из самых удивительных в настоящее время полиглотов - молодой немец Себастьян Гейне, он гиперполиглот, в 22 года по праву получил титул «Вавилонская башня». Он студент индонемецкого факультета филологии и свободно общается на 35 языках, хотя пред-

почитает пушту, на котором говорят ближневосточные этнические меньшинства.

Многие называют его гением, но Себастьян заявляет, что он не гений, а просто предрасположен к изучению языков. Его любовь к языкам началась с 7 лет, когда он познакомился с греческим, познавая его в игре. Гейне тогда поставил перед собой "скромную" цель: выучивать по два языка в год.

Перуанец Хорхе Фернандес пока не достиг величин Гейне. Но он в 18 лет спокойно говорил и писал на дюжине языков, включая испанский, английский, французский, немецкий, швейцарский, румынский, итальянский, португальский, голландский, каталанский, гальего и мандарин.

По словам Хорхе, его навязчивое стремление к языкам началось, когда его мама, в наказание за плохие оценки в школе, отобрала у него мобильник. Фернандес вдруг обнаружил, что руки его свободны и теперь есть время для общения. Один обязательный курс французского заинтересовал Фернандеса, затем он увлекся итальянским, румынским, и освоил их сам. Следующие девять языков он освоил вскоре после этого, и теперь Фернандес говорит, что хочет знать 25 языков.

КАК МАЯК

21 февраля 2011 г. Азербайджан вместе со всем миром будет отмечать Международный день родного языка. Жители Азербайджана считают привилегией вместе со всем миром отмечать богатство человечества, представленное 6909 языками, на которых говорит население нашей планеты. Азербайджан - родина свыше 16 местных языков, каждый из которых имеет свою уникальную историю и внёс свой вклад в общество Азербайджана, в котором мы сегодня живём. Роль языка в обществе - это важная тема.

В Азербайджане создано несколько организаций и учреждений, оказывающих активную поддержку развитию богатого культурного и языкового наследия Республики. Одной из таких организаций является Üfüq-S. Эта организация функционирует в стране с 2004 г. Она занимается развитием и поддержкой языков Азербайджана, тесно сотрудничает с общинами, говорящими на этих языках. Üfüq-S совместно с рядом между-

народных партнеров, в том числе отделением теоретической и прикладной лингвистики МГУ, помог разработать учебные материалы на удинском и хиналугском языках: школьные учебники и книги для чтения, с помощью которых члены общин могут читать и писать на родном языке. Üfüq-S исполнял роль консультанта во время разработки письменности этих языков, в соответствии с используемыми в школах Азербайджана программами образования.

Üfüq-S проводит множество практических образовательных мероприятий для носителей языков Азербайджана. К их числу относятся тренинги по созданию материалов, показывающих красоту этих языков,

видеоматериалы, фото-коллекции и брошюры, в которых освещаются основные стороны этих культур. Сюда также относятся технические тренинги по составлению словарей и грамматических пособий.

Недавно Üfüq-S провёл первый Международный семинар по документации языка, на который были приглашены представители 7 языков Азербайджана (лезгинский, тагский, удинский, хиналугский, цахурский, будухский и рутульский). На семинаре у носителей этих языков была возможность совершенствовать навыки документации своего языка и культуры (фольклора, музыки, танцев, кухни, обрядов).

В этом году, когда мир снова отмечает Международный день родного языка, директор Üfüq-S Кальвин Тиссен выразил свои пожелания для Азербайджана: «Пусть Азербайджан ярко светит, как маяк в этом мире, чтобы все видели, как он бережно относится к своему культурному и языковому наследию».

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧАКАЙ ВУЧ КХЪЕНВА?

ТАРИХДИН ГЕЛЕ АВАЗ

Къафкъаздин Албаниядин машгур тарихчи Мовсес Къакъанкъатвацци вичин «Агъвандин тарих» ктабда кхъизвайвал, 330-йисуз лезгийрин чилерал пак тир Григориса христиан дин теблигъзавай ва ада гъа йисуз чехи Цри (Цахур) шегъерда килиса кардик кутунай. Чкадин агъалияр иниз ибадат ийиз къвезвай.

***

Сифте яз арабрин къушунри Салман ибн Рабаи, гуьгъуьнлай Абдурагъман ибн Рабаи, Сураки ибн Амри, Абдаллагъ Гъабиб Маслама хътин сердерар къиле аваз лезгийрин уьлкведал вегъенай. Амма абурувай чпихъ галаз женг чугур лезгийрин хура акъвазиз хъаначир ва арабар гзаф аскерар квадарна къулухъ элкъвенай. Араб тарихчийри кхъизвайвал, гуьгъуьнлай - клуьд йис алатайла халиф Омаран ва Османан эмирдалди арабрин чехи къушунри вадра лезгийрал ва Дагъустандин маса халкъарал гъужумнай. (Килиг: Шихсаидов Р.А. Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 36).

***

Чи машгур тарихчийрикай М.С.Гъажиева ва Р.А.Шихсаидова «Дербетнамедин» гъакъиндай гайи малуматда къалурнавайвал, дуьньядин виридалайни къадим араб кхъинрикай сад лезги чилерал жагъанва. И кхъинар 792 - йисаз талукъбур я.

***

XI виш йисан эвелра машгур лезги тарихчи Шейх Маммус ал-Лезги ад-Дербендиди «Тарих ал-Баб» твар ганвай тарихдин хроника кхъенва.

***

Новгороддин IV летописдай малум жезвайвал, 1032 – йисуз урусри, аланри ва сарирри (кеферпатан Дагъустандин халкъ) чехи къушунар туклуьрна лезгийрин басрух ганай. Лезгийри абурухъ галаз эхирдал къван женг чугунай. Чапхунчийри чи гзаф агъалияр кукварнай ва цудралди шегъерарни хуьрер барбатнаи.

***

XI виш йисан эхирра ва XII виш йисан эвелра лезги тарихчи Абубекр Мегъамед ал-Лезги ад-Дербендиди «Дербетнаме» твар ганвай про-тограф къелемдиз къчунай.

***

IX-XIII виш йисара араб тарихчийрикай ал-Истагъриди, Ибн Гъаукала, Баламиди, Идриса ва Йакъута чпин эсерра лезгийри гъасилзавай магъутдин пекер ва яргакъар неинки Къафкъаздиз, гъаки вири Иракъдиз, Кермандиз, Хорасандизни сейли тирди къалурнава.

***

Арабрин машгур сиягъатчи Ибн Батутта (1303-1377) сифте яз Къизил Ордадин Сарай Берке шегъерда рагъэкъечдай патан вири уьлквейриз-сейли хъайи машгур лезги алим Седреддин Сулейман ал-Лезгидикай малумат ганай.

***

1130 - йисуз Дербентдиз атай Испаниядин араб Абу Гъамид ал-Гарнатиди Лезгистандин шегъеррикай, хуьрерикай, чалакай ва араб чалай чи чалаз элкъуьрнавай эсеррикай гегъеншдиз малуматар ганай.

***

Машгур тарихчи З.В.Удальцова вичин «Древняя Русь - зона встречи цивилизаций» эсерда кхъенвайвал, XII виш йисан сифте къилера Европададин савдагарар Лезгистандиз атанай ва гъа чалавай лезгийринни Европададин агъалийрин арада алишвериш гатуннай.

***

Араб тарихчийрикай сифте яз Абу Али Мугъаммад ибн Мугъаммад Баламиди (974 - йисуз дуьнья дегъишарна) вичин эсерра лезги фольклордай мисалар гъанва. Ам саманид гъакимрикай Абдалмаликан ва I Мансуран везир хъанай.

***

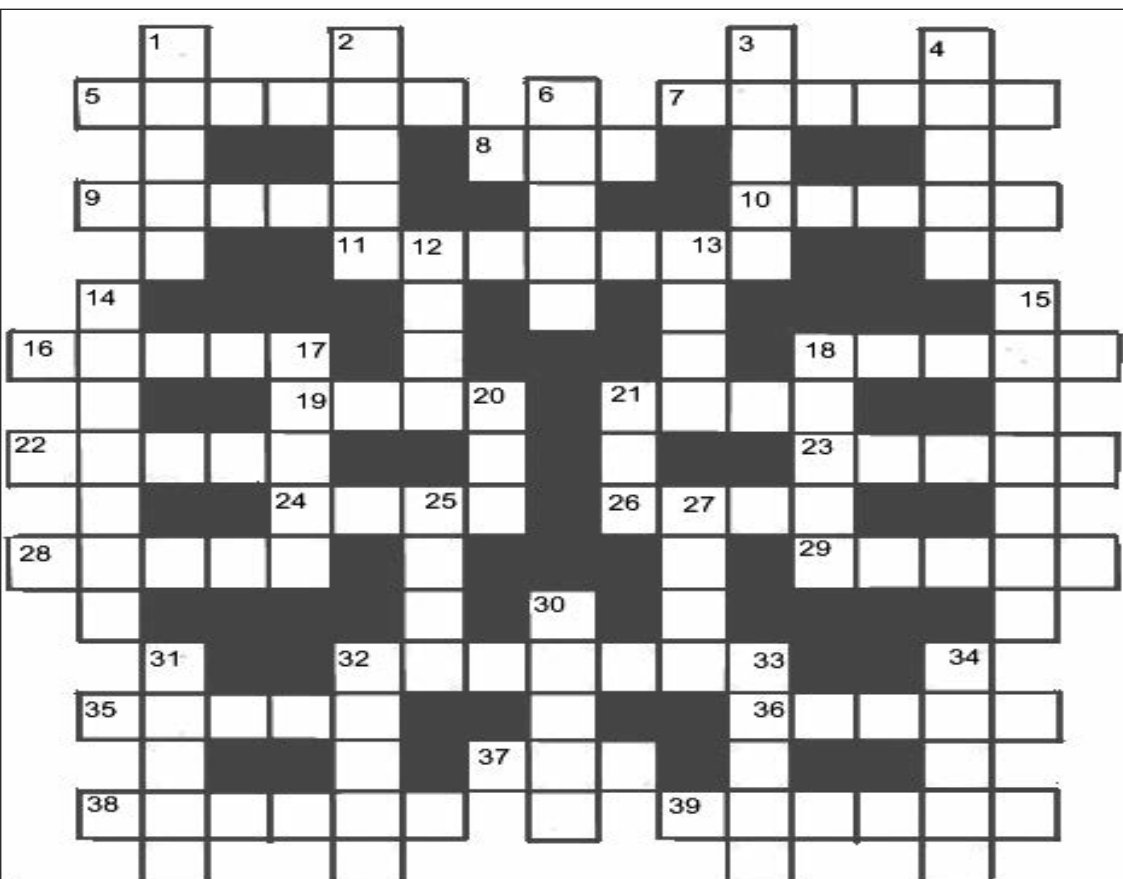
XIII-XIV виш йисара Италиядин савдагарри лезгийривай ипекдин ва къизилдин парчаар къачуна тухузвай. Генуядинни Венециядин савдагарар лезгийрин уьлкведиз генани фад-фад къведай. Ики тирди абуру 1351 - йисуз туклуьрай аноним картадай, 1375 - йисуз арадал гъайи «Каталондин атласдай» ва Пиццигани стхайри 1367 - йисуз чугур картадайни чир жезва.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Хайи члалан къадир хъухъ.
- Хайи члалан теам масад я.
- Хайи члалакай ягъанатдай кас иеси къадай кициз ухшар я.
- Чал халкъдин девлет я.
- Дидед члал виридалайни ширин я.
- Дидед члал тийижир инсан чехи бахтуникай магърум я.
- Дидед члал эбеди япара авай лайлай я.
- Дидед члал клан хъухъ.
- Хайи члал хъун къегъалвал я.
- Жуван члал усалармир.
- Чал хвейиди члалани хуьда.
- Жуван члалан таъсиб чугу.
- Чал тийижирдаз дидени чир жеч.
- Хайи члал инсандин къуват я.
- Чал инсандин дамах я.
- Чал хвейида элни хуьда.
- Жуван члалак рехне кутамир.
- Чал рахайла иер я.
- Хайи члалав къведай нямет авач.

Кроссворд

Дуьз цлара: 5. Халкъдиз негъ хъанвай хаин кас. 7. Йигарар гатадай майдан. 8. Цел жедай, уьрдегдин жинсинин къуш. 9. Адан шикил СССР-дин гербинал ала. 10. Москвадин машгур куьчедин твар. 11. Зиянкар инсан. 16. Балугъдин шараг. 18. Урусри ам пулунилай багъа я лугъуда. 19. Таран цийи хел, цуьрц. 21. Къарникъуздин са жуьре. 22. Чехи клурт. 23. Явалал квай эдебсуз инсан. 24. Меркез Багдад тир гъукумат. 26. Гъамбар. 28. Душмандин далу пата чинебан крар ахтармишдайди. 29. Къиблепатан Дагъустандин са район. 32. Къатма-къариш. 35. Халичадин са жуьре. 36. Къалмакъал. 37. Магъсулдин са жуьре. 38. Килисадин къене кешиш жедай асул къилин чка. 39. «Вешрешар» къаравилидин къилин игит.

Тик цлара: 1. Лезги члалан группадин са члал. 2. Эрчи ваъ... 3. Тамун вак. 4. Шегъердин са мягъле. 6. Лезги члалан алим Талибован твар. 12. Яцлу ва яргъи кларас. 13. «Таж-Магъал» мавзолейдин патав гвай Индиядин шегъер. 14. Балклан ишлемишун патал тадарак. 15. Манияр тамамарзавайди. 17. Шейтлан. 18. Вакъиа, агъвалат. 20. Хъуьтуьл йис. 21. Бинесуз ихтилат. 25. Тамарзу тир кар. 27. Чуру хъач, эчел. 30. Бедендин са чка. 31. Диндин рекъай эмир гудай кас. 32. Вилик девирда табагъ тавур хамуникай гъазурзавай чекме. 33. Йиртижи ири гъайван. 34. Металл цурурайла ва са бязи затлар кайила амуькдай къван хътинди.

Туклуьрайди :
Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

О ПУШКИНСКОМ КОНКУРСЕ

В России объявлен очередной, XI Пушкинский конкурс для учителей-русистов ближнего и дальнего зарубежья. Организаторами мероприятия являются «Российская газета» и правительство Москвы. Конкурс проходит при поддержке министерства иностранных дел России и фонда «Русский мир».

Пушкинская премия учреждена в 2000 году. На конкурс выносятся письменные работы - эссе. Тема эссе XI Пушкинского конкурса: «20 лет без Союза. Нужно ли сегодня учить дружбе народов?»

Приём конкурсных работ осуществляется до 15 апреля. Анализ присланных работ, публикация лучших из них в российской печати, заседание жюри - до 20 мая. Подведение итогов, определение пятидесяти финалистов и публикация их фамилий в газете-учредителе и на сайте конкурса в день рождения А.С.Пушкина - 6 июня.

Торжественная церемония награждения лауреатов проводится в Москве в рамках

Дней города - первые выходные сентября. Сумма премии - 6 тысяч рублей.

Все расходы по приглашению финалистов в Москву берут на себя организаторы конкурса.

Председатель попечительского совета конкурса - А.Швецова, первый заместитель мэра в правительстве Москвы. Председатель оргкомитета - Я.Юферова, заместитель главного редактора «Российской газеты».

Работы принимаются по адресу: 125993, г. Москва, I СП-3, ул. Правды, 24, редакция «Российской газеты». Оргкомитет Пушкинского конкурса для педагогов-русистов. Адрес электронной почты: pushkonkurs@rg.ru.

Посольство РФ в Азербайджане приглашает всех учителей республики, преподающих русский язык и литературу, знакомящих учеников с русской культурой, историей, педагогов любой другой специальности принять участие в конкурсе.

Контактный телефон в посольстве - (012) 597-08-50 (С.В.Косинчикова)

ДОЛГОЖДАННАЯ КНИГА О КУСАРАХ

После 10-ти лет кропотливого труда увидело свет еще одно детище известного писателя Седагет Керимовой. Ее новая книга «Кцлар, кцларвиар - Qusar, qusarlilar» целиком посвящена родному району.

Этот энциклопедический сборник, объемом 700 страниц, состоит из 14 глав. Книга написана на двух языках, лезгинском и азербайджанском.

Изящно оформленная, отвечающая современным стандартам книгопечатания работа, отличается оригинальным дизайном и доступностью навигации. Интересная форма повествования, богатая фотогалерея делают ее еще более привлекательной. Читатели смогут найти ответы на многие интересующие их вопросы.

В ближайшее время планируется общественная презентация книги.

Желающие приобрести книгу, а также принять участие в презентации могут обращаться по телефонам: (012) 432-92-17, (070) 746-97-40.

ВАШЕ ЗДОРОВЬЕ

ОТ БОЛИ В ГОРЛЕ. На два желтка берём шесть ложек сахара и взбиваем, как для теста. Потом туда добавляем чайную ложку коньяка и стакан горячего молока. Всё это надо выпить сразу, но мелкими глотками, прямо лёжа в постели.

ДЛЯ ПОДНЯТИЯ ИММУНИТЕТА калину надо растолочь, добавить мёда и оставить настаиваться в банке. Берём напополам ягоду и мёд. При простуде разводите столовую ложку в стакане теплой воды и пить.

Возьмите двое носков - хлопчатобумажные и шерстяные. Первые намочите в спирте и отожмите, наденьте на голые ноги, а сверху - шерстяные носки, и так ложитесь спать. К утру всё пройдет.

ПРИ СИЛЬНОМ НАСМОРКЕ надо капать луковый сок. Вылечить гайморит можно по одному почти забытому рецепту. Надо отжать

из репчатого лука сок, натереть мыло, взять мёда, молока и водки - всё это в одинаковом количестве. Нужно всё перемешать, а чтобы мыло растворилось - немного погреть, но только чтобы не кипело и не пригорело! Хранить смесь в холодильнике, каждый день обмакивать в неё ватную палочку и держать в носовом ходу по 10-15 минут.

ПРИ КАШЛЕ соберите в маленькую подушку душицу, мелиссу, мяту. Во время сна кладите рядом с собой - такая ночная ингаляция оздоравливает лёгкие.

Вырежьте отверстие в чёрной редьке, заполните его мёдом, дайте настояться и принимайте перед едой по чайной ложке. Можно также натереть редьку на тёрке, смешать с мёдом (в соотношении 1:10) и есть. И кашель размягчает, и иммунитет поднимает.

Самур

На нашу газету можно подписаться коллективно и индивидуально в любое время года. Годовая подписка составляет 15 манатов.

Справки по телефону: **432-92-17.**

КОНКУРС ДЕТСКОГО РИСУНКА

Лезгинское культурное общество "Самур" (Украина, г. Харьков) проводит международный конкурс детского рисунка на тему "Моя Родина". Сроки проведения конкурса с 20 января 2011 года по 20 декабря 2011 года. Более подробно с правилами проведения конкурса и подведения его итогов можно ознакомиться на сайте <http://samur.ucoz.ua/> на странице "Наши конкурсы".

Администрация ЛКО "Самур".

10 СЦЕНАРИЕВ АПОКАЛИПСИСА

В мире нет ничего вечного, и то, что наша Земля рано или поздно закончит своё существование, к сожалению, неизбежность. Срок жизни нашей родной планеты (ей уже 4,6 миллиарда лет) большинством астрономов отмеряют солидный - как минимум ещё миллиард лет. Пессимисты же предупреждают, что человечество может завершить своё существование гораздо быстрее. Десять вариантов сценария конца света учёные считают вполне реальными.

Столкновение с астероидом. В Землю примерно раз в четверть миллиона лет врезаются небесные тела, размеры которых куда больше Тунгусского метеорита. По одной из версий, 250 миллионов лет назад гигантский болид упал в районе Антарктиды, уничтожив всё живое на планете.

Сейчас к Земле летит астероид Апофис, его диаметр триста метров, и он грозит нам подобной катастрофой. Учёные рассчитали, что 13 апреля 2036 года он подойдёт к нашей планете. Шанс столкновения крайне мал, но Роскосмос уже объявил о проекте создания спутников для борьбы с ним.

Земля сожжёт злое солнце. Через миллиард лет интенсивность солнечного излучения увеличится почти вдвое. Если даже человечество и сможет пережить

такой зной, то ещё через пять миллиардов лет наше светило превратится в красного гиганта и окончательно зажарит на гриле Землю.

Звёздные лучи смерти. Человечество может убить радиактивное излучение космоса. Озоновый слой не спасёт, это даже нельзя сравнить со взрывом всех атомных бомб, излучение будет несоизмеримо сильнее.

Галактика протаранит другую. Если наша Галактика выскочит на «встречку», то на бешеной скорости 120 километров в секунду столкнётся с чужой галактикой. Астрономы предполагают, что через пять миллиардов лет наша Галактика сольётся с туманностью Андромеды (это тоже галактическая система).

Притяжение чёрной дыры. Сжимаясь, звёзды превращаются в чёрные дыры, гравитация в которых столь сильна, что даже свет не может их покинуть. Если солнечная система пролетит мимо такой

ловушки (в нашей галактике их более десяти миллионов), то притяжение нас расплющит. Мёртвая звезда проглотит уже неживую планету.

Землю раздавит Вселенная. Вселенная, возникшая 14 миллиардов лет

КСТАТИ

Великая болгарская пророчица Ванга оставила видео с откровением: - Я вижу голую, пустую, сгоревшую Землю. И по ней идёт кучка людей, как тень. Чтобы поправить будущее, надо поменять сознание людей. Это касается всего человечества. Надо исполнять десять заповедей Божьих. Люди будут жить в страданиях, пока не изменят себя к лучшему. Всё просто: не врать и не красть, и тогда изменится к лучшему жизнь каждого, и мир изменится! Человек должен быть чистым в душе, как золото, и сладким к другим людям, как сахар...

назад после Большого взрыва, всё ещё расширяется. Но наступил момент, когда она вновь может начать сжиматься в точку.

Атака инопланетян. Возможность существования внеземных цивилизаций уже признают многие учёные. Появление пришельцев на Земле будет иметь мощные последствия. Некоторые уфологи считают, что пришельцы на летающих тарелках выполняют роль полиции, которая присматривает, чтобы мы сами не уничтожили Землю. И если возникнет такая угроза, зачистят её от людей.

Землетрясения и цунами. Достаточно вспомнить о Всемирном потоке, который

оставил следы не только в священных книгах, но и на скалах. Эту версию подпитывают зимние наводнения в Европе и Австралии. И землетрясения происходят гораздо чаще. Спасти от цунами даже в XXI веке трудно: 26 декабря 2004 года гигантская волна погубила 235 тысяч человек в Юго-Восточной Азии.

Извержение вулкана Эйяфьятлайокульд в Исландии в прошлом году стало проблемой для самолётов, пепел затянул небо над всей Европой. На Земле есть и более мощные потенциально опасные вулканы. Если рванёт один из них, то выброс пепла будет таким, что он закроет от нас Солнце и на Земле лет на двадцать воцарится холод.

Разразится ядерная война. Вариант конца света после ядерной войны в прошлом веке считался самым реальным. Политики не исключают, что ядерный конфликт может разразиться даже в результате компьютерной ошибки.

Человечество погубят вирусы. Пандемия гриппа-испанки, разразившаяся в 1918 году, погубила до ста миллионов человек. Экологическая обстановка становится всё хуже, иммунитет у людей падает. Генная инженерия может принести неприятный сюрприз - учёные предсказывают появление новых болезней, к которым нет иммунитета.

Но у природы есть резерв: даже после глобальных эпидемий на Земле выживут новые Адам и Ева, которые начнут историю человечества заново.

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции: AZ 1073 Баку, проспект
Метбуат, 529-й квартал, Издательство
"Азербайджан", этаж 3, каб. № 101.

www.samurpress.com
e-mail: sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег.№ 78

Индекс: 5581

Тираж: 2000

Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ "ЗАМАН"